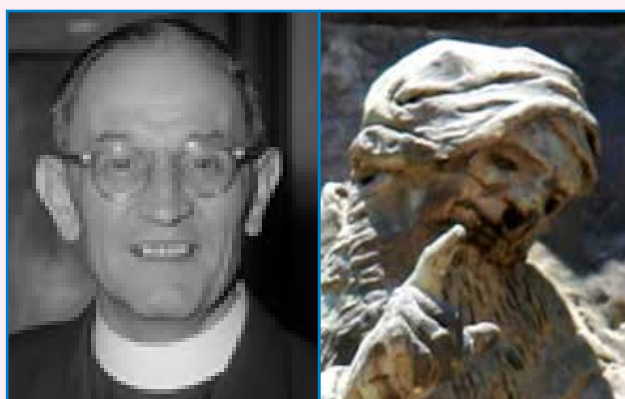

פרק שני

עֵרֶךְ חַיֵּי אָדָם

”החיים שיש לך...”

יונה וולך

החיים שיש לך

יונה וולך

החיים שיש לך
הם החיים שחייך
הבט אחרון בהבנה
מצא את נקדת הבראשית
הבריאה
ברא את עצמך
זה העולם הטוב ביותר
היחיד
שתוכל לברא
כל זה מצוי בתוכך
גלה אותו
התחל מהתחלה
הבט על חייך
כעל שעור רע
על מה שהיה
כעל ענש
הרחקה
עמידה בפנה
נוקאאוט בסבוב הראשון
תקן כאחד שהבריא
כאחד שחלה.

מתוך: יונה וולך, **תת הכרה נפתחת כמו מניפה**, עורכת: הילית ישורון,
הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1992

לפי השיר, מה מעניק משמעות לחיים, על הטוב והרע שבהם?

הבט אחרון בהבנה. יונה וולך (1944-1985) כפעוטה בת שנה
בתמונה משפחתית. 1945, מתוך ארכיב קריית אונן, Pikiwiki Israel

ערך חיי אדם

פלא החיים

כפי שלמדנו בפרק הקודם, המשנה במסכת סנהדרין מקנה ערך רב עד מאד לחייו של אדם יחיד:

כָּל הַמְּאֵבֵד נֶפֶשׁ אַחַת, מְעַלָּה עָלָיו הַכֶּתוּב כְּאִלּוּ אֵבֵד עוֹלָם מְלֵא,
וְכָל הַמְּקַיֵּם נֶפֶשׁ אַחַת, מְעַלָּה עָלָיו הַכֶּתוּב כְּאִלּוּ קָיָם עוֹלָם מְלֵא.

לחייו של אדם יחיד ערך שלא יסולא בפז ואינו בר מדידה, כפי שאין דרך למדוד את ערכו של "עולם מלא". רעיון זה נובע מבריאת האדם יחידי ובצלם אלוהים, ככתוב בספר בראשית פרק א.

"כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא."
מדליה של מגן דוד אדום, 1976, ועליה תבליט איש
מד"א המטפל בפצוע. באדיבות מד"א והחברה
הישראלית למדליות ולמטבעות

כפי שציינו בפרק הקודם, נוסח הדפוסים של המשנה הוא בדרך כלל "נפש אחת מישראל". נוסח זה הוא כנראה תוספת מאוחרת, שכן ההיגיון הפנימי של משנה זו אינו מתייחס דווקא לישראל אלא לכל צאצאי אדם הראשון. תוספת זו משקפת כנראה את תחושת ההתבדלות והרדיפה של יהודים בימי הביניים. עם זאת, ייתכן שהמילה "מישראל" אינה תוספת, אלא היא מבטאת השקפת עולם שונה, המייחסת ערך חיים שונה לאדם מישראל. אצל פרשני התלמוד נמצא לסירוגין את שתי הגרסאות; בנוסח המשנה בתלמוד הירושלמי המילה "מישראל" אינה מופיעה, וכך גם בכתבי יד עתיקים של המשנה.

גם **הרמב"ם**, המתייחס לתוכן משנה זו קובע:
"לְפִיכֶן נִבְרָא אָדָם יְחִידִי בְּעוֹלָם, לְלַמֵּד שְׁכָל

הַמְּאֵבֵד נֶפֶשׁ אַחַת, מְעַלֵּין עָלָיו כְּאִלּוּ אֵבֵד עוֹלָם מְלֵא, וְכָל הַמְּקַיֵּם נֶפֶשׁ אַחַת, מְעַלֵּין עָלָיו כְּאִלּוּ קָיָם עוֹלָם מְלֵא. הָרִי כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם, בְּצוּרַת אָדָם הָרִאשׁוֹן הֵן נִבְרָאִין ..." (משנה תורה, ספר שופטים, הלכות סנהדרין, פרק י"ב, ז-ח).

מעניין להוסיף שנוסח המשנה מצוטט גם ב**קוראן** (סורה 5, 35; בתרגום רובין), תוך תוספת הסתייגות: "לפיכך כתבנו בספר לבני ישראל, כי כל המאבד נפש אחת - בלא שאיבדה נפש [אחרת] או ביקשה למלא את הארץ חמס - כאילו איבד מלא, וכל המקיימה כאילו קיים עולם מלא". הסתייגות זו מותירה למעשה פתח לעונש מוות לעברייני, וכפי שמפורט שם בפסוקים העוקבים.

בפרק זה נעסוק בחיי האדם ובערכם המיוחד. מהם החיים? מה עושה אותם למופלאים כל-כך? מדוע כה חשוב לשמור עליהם? מדוע הצלת חיים באשר הם חיים היא מעשה חשוב ומשמעותי מאין כמותו?

נתבונן תחילה במה שנראה לעתים כה רגיל ומוכן מאליו. לאחר תשעה חודשים שהיה עובר ברחם אמו - אדם חדש בא לעולם. יצור מופלא בעל "נשמת חיים", יצור שהוא "עולם מלא". משהו מן הפלא הזה מתבטא בתיאור הקצר של בריאת האדם בידי האל בספר בראשית:

וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָא מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. (בראשית ב, 7)

האל "נופח באפיו" של היצור החדש "נשמת חיים", וכך נוצרת "נפש חיה" - יצור מורכב ומסתורי הנקרא "אדם". מתנת החיים ניתנה לאדם באורח פלא, האם ידע לכבדה ולהעריכה? האם ידע לשמור עליה? האם ידע שלא לקחת אותה מזולתו?

חיי אדם בכל מחיר?

כשתקפו את רחל צירי לידה חזקים, נסעה עם בן זוגה לבית החולים הקרוב. לאחר שהרופא והמייילדת בדקו אותה, נאמר לה שהתפתח בגופה סיבוך נדיר וכדי להציל את הילוד יש צורך בניתוח מיוחד ב-48 השעות הקרובות. רק רופא מסוים יודע לבצע ניתוח זה, והוא נמצא בימים אלה בארצות הברית. כמו כן נדרש לניתוח ציוד חדיש ומיוחד שיש להביאו מיפן. עלות הבאת הרופא, הציוד והניתוח עצמו היא כחצי מיליון שקל.

לבני הזוג שנישאו רק בשנה שעברה אין בבנק חסכונות משלהם, פרט לחיסכון של כחצי מיליון שקל, ירושה מסבתה של רחל, שביקשה לפני מותה לנצל את הכסף הזה לרכישת דירה לזוג הצעיר. כמו כן מסיבות שונות, אין להם בני משפחה או חברים קרובים שיכולים לעזור להם במימון הניתוח. נאמר להם רק זאת שאם יתחייבו לגייס את הסכום הנדרש בתוך 48 שעות יהיה אפשר לערוך את הניתוח שמצריך השקעה כה רבה.

1. הסתמכו על ההגדרה של "דילמה" שלמדתם בפרק המבוא כדי לענות על השאלה: האם יש כאן בכלל דילמה מוסרית? אם כן - הסבירו מה הופך לדעתכם מקרה זה לדילמה מוסרית? אם לא - הסבירו מדוע אין כאן דילמה מוסרית.
2. מה על בני הזוג לעשות? נסו להציע קו פעולה (או אי פעולה). תמכו את הכרעתכם בנימוקים הגיוניים, ערכיים ורגשיים.

1. לאה גולדברג: שירה האוהבת את החיים

חיים חדשים באים לעולם ברצף תמידי! בכל יום נולדים בעולם כ-400.000 בני אדם! לפי גישת המשנה שלמדנו, אם כל אדם הוא "עולם מלא" במהותו, אזי יש לראות גם בכל לידה מעין פלא ולא רק אירוע טבעי שגרתי ומובן מאליו.

נביא כאן מחוויתיה האישיות של מיילדת:

עובר בבטן אמו, ליאונרדו דה וינצ'י

"בכל לידה אני נפעמת כל פעם מחדש מהיכולות האין-סופיות של נשמתנו וגופנו ועוצרת נשימתי לנוכח פלא הבריאה, מוכנה לעשות כל כך הרבה ובעצם לא לעשות כמעט דבר על מנת

לשמור על קדושת הלידה. הלידה, מפגש עוצמתי עם שיא האהבה ושיא הפחד, מעבר מחושך לאור. בעיני כל לידה היא מקודשת."¹

(שרה'לה שפס, מתוך אתר "בריאה" ללידה טבעית)

לאה גולדברג (1911-1970)

משוררת ישראלית. נולדה בעיר קניגסברג (היום ברוסיה, אז בגרמניה). למדה פילוסופיה ושפות. עלתה לארץ בשנת 1935. בשנה זו התפרסם ספר שירה הראשון. לימדה באוניברסיטה העברית בירושלים ובמקביל כתבה ספרים בסגנונות שונים: ספרי שירה, ספרי ילדים ("המפוזר מכפר אזר", "דירה להשכיר" ועוד), מחקרי ספרות, יומנים ועוד.

ספרי השירה שלה זכו להצלחה גדולה. לאחר מותה זכתה בפרס ישראל לספרות.

במהלך מלחמת העולם השנייה ניטש ויכוח בין שני משוררים גדולים שחיו בארץ ישראל - נתן אלתרמן (1910-1970) (ראו מושג להלן בהמשך הפרק) ו**לאה גולדברג** (1911-1970). הוויכוח נסוב על אודות השאלה: האם המשורר רשאי להתעלם בכתיבתו מן המלחמה הנוראה שמתרחשת באותה עת באירופה.

ואכן, אלתרמן עסק הרבה בכתיבה אקטואלית בעיתונות בשנות השלושים והארבעים, ומשנת 1943 פרסם בעיתון "דבר" את "הטור השביעי" הנודע שלו, שבו הגיב מדי שבוע על אירועים אקטואליים בשירה סאטירית חדה, והשפיע רבות על הציבור ועל קובעי המדיניות. מוכר במיוחד השיר "מכל העמים" שפורסם בתקופת השואה ומביע מחאה על שתיקת העולם. וכך פותח השיר (המהדהד את מילות התפילה על הבחירה בישראל מכל העמים): "בְּכָכּוֹת יְלֵדֵינוּ בְּצֵל גְּרָדוּמִים / אֶת חַמַּת הָעוֹלָם לֹא שָׁמְעֵנוּ. / כִּי אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים, / אֶהְבֵּת אֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ."¹

1. חשוב להעיר שהכוונה היא ללידת תינוק, ואין בדברים אלה כדי לקבוע עמדה בסוגית ההפלות המלאכותיות, שכן הפלה מלאכותית נעשית בשלבים הביולוגיים הראשונים של התפתחות העובר ברחם אמו. הוויכוח המוסרי בנושא ההפלה קשור בשאלה: מאיזה שלב ביולוגי נחשב העובר ליצור האנושי בעל זכות עצמית לחיים? ומתי עומדת זכות זו כנגד זכות האישה על גופה? (בעניין רגיש זה יש כמובן חשיבות למצבו של העובר ולמצבה הגופני, הנפשי, החברתי והכלכלי של האישה וכמובן לרצונה).

בתקופת המלחמה גם הוציא אלתרמן את ספרו "שירי מכות מצרים" ובו הביע את הזדהותו עם גורל היהודים, תוך תיאור סבלם של אב ובנו הבכור תחת עשר המכות. גם ספרו "שמחת עניים" שהתפרסם סמוך למלחמה הוא קשה, ובמרכזו אדם מת אשר בוחן את העולם שעזב. על הספר התבטא אלתרמן במלים: "ראיתי שהעולם הולך לאבדון, ושאלתי את עצמי: מה יישאר ממנו לאחר מכן?"

במהלך חילופי הדברים ביניהם הסבירה המשוררת לאה גולדברג מדוע היא עצמה מעדיפה לכתוב שירים על יפי הטבע והחיים דווקא כאשר מתרחשת מלחמה כה מחרידה מעבר לים. נביא כאן קטע מדבריה:

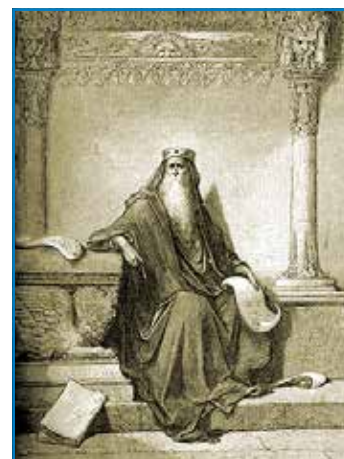
אני מאמינה באמונה שלמה שאם יש ערך לחיי האדם, הרי הוא, בעיקר, בדברים הקיימים מאז היות האדם: "כי מתוק האור וטוב לעיניים לראות את השמש" (קהלת י"א ז) ...

"לשוב להיות אדם." תמונת שחרור. מראה הריסות כפר באיטליה ותנועת חיילים ואזרחים בין הריסות בתים וכנסיה. ציור של Henry Marvell Carr, אומן בריטי שאומן במלחמת העולם השנייה

אני מאמינה, שהגוף החי, החם, הנושא בקרבו אפשרויות של אהבה וסבל לכל צורותיהם, גופו של האדם החי, חשוב לחיים מכל הגוויות של ההרוגים (ואפילו הם גיבורים), בשדה הקטל. ולא משום ש"טוב כלב חי מארי מת" (קהלת, ט', ד'), אלא משום שאדם חי - המסוגל לחשוב, לאהוב, לשנוא, לשנות סדרי עולם - ערכו רב יותר מערכם של החפצים הדוממים. ולעולם יהא שדה-שיבולים טוב ויפה משממה, שעברו עליה הטנקים, ואפילו מטרתם של הטנקים הללו נשגבה ביותר.

...ומכאן לי ההכרה העמוקה ... (כי) לא זכות בלבד היא למשורר בימות הזוועה לשיר שירו לטבע, לאילנות הפורחים, לילדים היודעים לצחוק, אלא חובה, החובה להזכיר לאדם, כי עדיין אדם הוא, כי

דברי קהלת. שלמה המלך בזקנותו, צייר: גוסטב דורה, 1866
קהלת יא, ז-

ומתוך האור וטוב לעינים לראות את השמש. כי אם שנים הרבה יהיה האדם, בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך, כי הרבה יהיו, כל שבא תבל. שמח בחור בילדותו ויטיבך לבך בימי בחורותך ותלך בדרךי לבך ובמראי עיניך, ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במושפט. והסר פעם מלבך והעבר רעה מן השן כי תילדות ותשחרות תבל.

קהלת ט, ז-

כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בפתחון פי לבלב חי הוא טוב מן הארניה תמות. כי החיים יודעים שימתו ותמותים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שָׁכַר פי נשפח וקרם. גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה ותלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש.

קיימים בעולם אותם הערכים הפשוטים והמנצחים העושים את החיים ליקרים ביותר, את המוות למושלם יותר, את המוות ולא את הרצח. להזכיר לאדם, כי בכל עת ובכל שעה לא הוחמץ עדיין המועד לשוב ולהיות אדם. כי כל זמן שהשירה אוהבת את האדם בארץ הזאת ואת החיים על פניה, כדאי וגם ראוי לו, לאדם, לאהבם, להעריכם, לשמור עליהם.

(לאה גולדברג, "על אותו הנושא עצמו", שבועון השומר הצעיר, 8 ספטמבר 1939, כל הזכויות שמורות להוצאת קיבוץ המאוחד)

1. לפי לאה גולדברג בקטע זה, מה הדבר המעניק ערך לחיי האדם?
2. מדוע, לדברי לאה גולדברג, "גופו של אדם חי" חשוב "מכל הגוויות של ההרוגים"?
3. איזה דמיון אפשר למצוא בין נימוקיה של לאה גולדברג לבין האמירות במשנה שלמדנו ממסכת סנהדרין בפרק הקודם?
4. בדבריה מצטטת לאה גולדברג פסוקים ממגילת קהלת. (ראו בצד הטקסט את הפסוקים בהקשרם). הסבירו את הנאמר בפסוקים אלה. מה הקשר בין פסוקים אלה לבין הדברים שמבטאת לאה גולדברג בעזרתם. (שימו לב למילים האחרות מתוך פסוקים אלה שלאה גולדברג עושה בהן שימוש בדבריה).
5. מדוע, לדעת לאה גולדברג, מחובתו של המשורר לשיר על יפי הטבע והחיים דווקא בימי המלחמה החשוכים? הסבירו זאת במילים שלכם.
6. נסו להסביר את העמדה הנגדית (של נתן אלתרמן) שאתה היא מתווכחת.
7. מהי עמדתכם במחלוקת זו, האם בשעת מלחמה ראוי יותר למשורר לכתוב שירים העוסקים במצב העם והמלחמה או שירי טבע והלל ליפי החיים? נמקו.
8. בשנת 1943, בעת מלחמת העולם השנייה, ובזמן שנודעו בארץ אימי השואה המתרחשת באירופה, כתבה לאה גולדברג את השיר "את תלכי בשדה".
נביא בזה את שני הבתים האחרונים של השיר:

הר אוריה, צילום: עמית אלון

וְנִשְׁמַתְךָ אֶת רִיחוֹ שֶׁל הַתֵּלֵם נְשׁוּם וְרִגוּץ
וְרֵאִיתְךָ אֶת הַשָּׁמֶשׁ בְּרֵאֵי הַשְּׁלִילִית הַזֶּהָב
וּפְשׁוּטֵים הַדְּבָרִים, וְחַיִּים, וְאִתְּךָ בָּם לְנֶהֱלֵץ
וְאִתְּךָ, וְאִתְּךָ לְאָהֵב.
אֶת תְּלֹכֵי בִשְׂדֵה, לְבִדְדָה, לֹא נִצְרְפֶת בְּלֶהֱט
הַשְּׂרָפוֹת, בְּדִרְכֵים שְׁסֻמְרוּ מְאִימָה וּמְדָם
וּבִישׁוֹר לְבָב שׁוֹב תְּהִי עֲנָה וְנִכְנַעַת
כְּאֶחָד הַדְּשָׁאִים, כְּאֶחָד הָאָדָם.

- א. תארו את פעולותיה של הדמות הנשית שהדובר בשיר פונה אליה.
- ב. כיצד קשורות הפעולות המתוארות בשיר עם הדברים שאמרה לאה גולדברג בקטע שלמדנו.
- ג. זהו בבית השני של השיר רמזים לזוועות המלחמה. מה מתאר הדובר בשיר באשר לזוועות אלה ובאשר לדמות שאליה הוא פונה? כיצד מתקשר תיאור זה לדברים שאמרה לאה גולדברג בחלקו האחרון של הקטע שלמדנו?

2. "וּנְשַׁמְרֶתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם" (דברים ד, טו) - על שמירה ופיקוח הנפש

א. הוקרת החיים ושמירת הנפש

זכור, המשנה בסנהדרין מדגישה את החומרה שב"איבוד נפש" מזה, ואת הערך העצום של "קיום נפש" מזה. האם הכוונה רק לנפש הזולת? - לקיום או לאיבוד נפשו של אדם אחר? או שמא מכוונים הדברים, בה במידה, גם לשמירה על נפשי שלי - "עולם מלא" המצוי באחריותי הישירה. הרעיון שאדם צריך בראש וראשונה להוקיר את חייו שלו ולשמור עליהם הוא עיקרון יסודי בתרבות היהודית. בברכת השחר הפותחת את סידור התפילה אנו קוראים:

מוֹדָה (מוֹדָה) אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיִים שֶׁחֲחִוֵּרְתָּ בִּי נִשְׁמַתִּי בְּחִמְלָה רַבָּה אֲמוּנָתְךָ.

מיד עם קומו בבוקר, מודה המתפלל לאלוהיו על שהוא עדיין בחיים! משמע שאין הדבר מובן מאליו, גם כאשר אינו חולה או מצוי בסכנה ברורה כלשהי. **לאה גולדברג**, בשיר "למדני אלוהי", מחפשת אף היא אחר מילות תפילה וברכה שיבטאו את הערכתה והוקרתה לכל יום חדש של חיים, אפילו הוא יום רגיל לחלוטין:

"על נגה פרי בשל ..."
צילום: Artur Rutkowski

לְמַדְנִי, אֱלֹהִי, בְּרַךְ וְהִתְפַּלֵּל
עַל סוּד עֵלָה קָמַל, עַל נְגַה פְּרֵי בָּשָׁל,
עַל הַחֲרָת הַזֹּאת: לְרֵאוֹת, לְחוּשׁ, לְנִשְׁמָה,
לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַקְשֵׁל.

לְמַד אֶת שִׁפְתוֹתַי בְּרָכָה וְשִׁיר הַלֵּל
בְּהִתְחַדֵּשׁ זְמַנְךָ עִם בְּקָר וְעִם לַיִל,
לְבַל !הִיָּה יוֹמִי הַיּוֹם כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם.
לְבַל !הִיָּה עָלַי יוֹמִי הַרְגֵּל.

(מתוך: לאה גולדברג, משירי סוף הדרך, **מוקדם ומאוחר**, כל הזכויות שמורות להוצאת הקיבוץ המאוחד)

הוקרת כל יום של חיים, שניתן לנו כמתנה אישית מיוחדת מן הטבע או מן האל, מחייבת את האדם לתשומת לב מיוחדת לחייו שלו. תשומת לב זו מאנעת מן הרצון לנצור את חייו ולהישמר לבל יאבדו. בספר **דברים** מצויים הפסוקים האלה בזיקה לשמירת החיים:

רַק הַשְּׁמֹר לָךְ וְשִׁמְרָה נַפְשֶׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יִסּוּרוּ
מִלְּבָבְךָ, כֹּל יוֹמֵי חַיֶּיךָ.

(דברים ד, ט)

וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לִנְפְשֵׁיכֶם; כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנַת בַּיּוֹם
דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּחֶרֶב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.

(דברים ט, 15)

שני פסוקים אלה אמנם אינם מתייחסים באופן ישיר לערך חיי אדם, אך פוסקים ופרשנים בימי הביניים שניסחו את מצוות **שמירת הנפש** הסתמכו עליהם. נביא שתי דוגמאות, מדברי **רמב"ם** ומדברי **רבי מנחם המאירי**:

ד אֶחָד הֵגֵג וְאֶחָד¹ כָּל דְּבַר שְׂיִישׁ בּוֹ סִפְנָה וְרֵאוּי² שְׂיִכְפֹּשֵׁל
בּוֹ אָדָם וְיָמוּת, כְּגֹן שֶׁהֵיָתְהָ לּוֹ בְּאֵר אוֹ בּוֹר בְּחֻצְרוֹ בֵּין
שְׂיִישׁ כְּהֵן מַיִם בֵּין שְׂאִיִן כְּהֵן מַיִם – תֵּיב לַעֲשׂוֹת לְהֵן חֲלִיָּה³
גְּבוּהָהָ עֲשֶׂרָה טַפְחִים, אוֹ לַעֲשׂוֹת לָהּ כְּסוּי כְּדֵי שְׂלֹא יִפֹּל בָּהּ
אָדָם וְיָמוּת.

ה וְכֵן כָּל מְכַשׁוֹל שְׂיִישׁ בּוֹ סִפְנָת נְפֹשׁוֹת – מִצְוֹת עֲשֵׂה
לְהַסִּירוֹ וּלְהַשְׁמֵר מִמֶּנּוּ וּלְהַזְהֵר בְּדַבָּר יָפָה יָפָה, שֶׁנֶּאֱמָר
"הַשְׁמֵר לְךָ וּשְׁמֹר נִפְשְׁךָ" (דברים ד, ח). וְאִם לֹא הִסִּיר,
וְהֵנִיחַ הַמְכַשְׁלוֹת הַמְכִּיָּאִין לְיָדֵי סִפְנָה – בִּפְלַ מִצְוֹת עֲשֵׂה,
וְעֵבֶר עַל "לֹא-תִשִּׂים דְּמַיִם" (דברים כב, ח).

ו הַרְבֵּה דְּבָרִים אָסְרוּ חֲכָמִים מִפְּנֵי שְׂיִישׁ בָּהֶם סִפְנָת
נְפֹשׁוֹת; וְכָל הָעוֹבֵר עֲלֵיהֶן וְאָמַר "הֲרִינִי מִסַּכַּן בְּעֲצָמֵי וּמֵה
לְאַחֵרִים עָלַי בְּכָף", אוֹ "אֵינִי מִקְפִּיד עַל כָּף" – מִכֵּן אוֹתוֹ
מִכַּת מְרֻדוֹת⁴.

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק יא, הלכות ד-ו)

פירושי מילים

1. אחד ... ואחד ... - גם וגם, שניהם באותה מידה
2. ראוי - עלול, עשוי
3. חוליה - מחסום, מעקה
4. מכת מרדות - עונש מלקות, שעיקרו הוקעה פומבית

ר' מנחם המאירי

(1249-1315)

רבי מנחם בן שלמה למשפחת המאירי (ובפשטות: המאירי), היה מחכמי פרובנס (דרום צרפת) בימי הביניים ומגדולי הפרשנים לתלמוד הבבלי.

חלק מכתביו אבדו, וחובם התגלו רק בראשית המאה העשרים בכתב-יד בספריית פרמה. חיבורו המרכזי הוא ספרו ההלכתי - "בית הבחירה" על התלמוד הבבלי. הספר כתוב בעברית ומתבסס הרבה גם על התלמוד הירושלמי. הוא מסכם בצורה פשוטה וברורה את מהלך סוגיות התלמוד ומסקנותיהן, ומביא פירושים שונים מאשכנז וספרד ודעות פוסקים מהדורות לפניו.

המאירי נוטה בדרכו אחרי הרמב"ם, כמותו גילה עניין רב במדע ובפילוסופיה, ואף תמך בו בפולמוס הגדול על כתביו הפילוסופיים. בנוסף, ראוי לציון יחסו של המאירי לגויים בימינו. לשיטתו הן המוסלמים והן הנוצרים אינם נחשבים עובדי עבודה זרה מבחינת ההלכה היות שהם מתוקנים מבחינה דתית ומוסרית.

לעולם יהא אדם נזהר שלא
למסור עצמו לסכנות, ואל יסמוך
על הנס שאינו יודע להיכן
המאזנים מכריעות.

(רבי מנחם המאירי, בית הבחירה, פירוש לתלמוד הבבלי, מסכת שבת דף לב, ע"א)

שער הספר "בית הבחירה" לר' מנחם המאירי, הודפס בליוורנו (איטליה), 1795

את דבריו אומר המאירי בפירושו לסיפור תלמודי שלפיו, החכם ר' ינאי (קראו על דמותו להלן בפרק השישי) הקפיד לבדוק שהגשר שעליו התכוון לעבור אכן תקין, ונימק זאת בקביעה: **'לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, לומר (= מתוך מחשבה)**

שעושים לו נס, שמא אין עושים לו נס. ואם עושים לו נס, מנכים (מפחיתים) לו מזכויותיו. (תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף ל"ב, ע"א). המאירי מרחיב עיקרון זה לכל מעשה יזום הרפתקני או מסוכן. נימוקו הוא שהאדם "אינו יודע להיכן המאזנים מכריעות", כביכול במאזן השמיימי שלו ייתכן שאין לו די זכויות כדי להינצל. כלומר - חובת האדם להתנהל בחייו לפי דרך הטבע, לפי מיטב הידע בזמנו. החיים הם מתנה יקרת ערך, ואסור לאדם לזלזל בהם ולקבל אותם כאילו הם מובנים מאליהם.

מ"לסמוך על הנס" ועד "לי זה לא יקרה"

כרזה חינוכית לשמירת הבריאות.
אתר משרד החינוך

האם אתם מכירים אנשים העושים מעשים שמסכנים את חייהם, כביטוי של יצר ההרפתקנות שלהם, מתוך רצון להגיע להישגים ולהכרה בתחומים שונים, או אפילו כחלק משגרת חיים מזיקה? לפעמים נראה אפילו שאנשים, בעיקר צעירים, נהנים מהריגוש שבהתחככות עם סכנה. חלקם עושים זאת מתוך תחושת ביטחון שלא יקרה להם שום דבר ("לי זה לא יקרה"), או מתוך אמונה שאם נגזר עליהם להיפצע או למות - זה יקרה ממילא, בין אם יסתכנו ובין אם לאו. אמונה כזו נטועה לעתים בתפיסות דתיות או באמונה במזל או בגורל קבוע מראש (פְּטָלִיזְם).

המקורות שלפנינו יוצאים נגד תפיסה כזו, ובמיוחד כשהיא מתבססת כביכול על אמונה דתית. בדבריו לעיל עושה המאירי שימוש בביטוי (שהפך למטבע לשון) **"לסמוך על הנס"**. מדובר בכלל תלמודי הקובע כי "אין סומכים על הנס", כלומר: כשיש סכנת חיים לאדם, עליו להיזהר ולנקוט את כל האמצעים הטבעיים שבידיו כדי להינצל, ואסור לו לסמוך שיתרחש לו נס מן השמים.

בתודעה הציבורית כיום, הביטויים שהבאנו בכותרת עולים בתחומים שונים בחיים: זהירות בדרכים של נהגים והולכי רגל, הרגלי עישון, בטיחות בעבודה, הקפדה על אורח חיים בריא ותזונה נכונה וכיו"ב.

1. האמנם אפשר לראות בחיים דבר שאינו מובן מאליו? הביעו עמדתכם. התייחסו בדבריכם לברכת "מודה אני" מסידור התפילה ולשירה של לאה גולדברג "למדני אלוהיי".
2. מה הקשר בין הוקרת החיים, שאינם מובנים מאליהם, לבין לקיחת אחריות על שמירת החיים (שלי או של אחר)? הביאו דוגמא הממחישה קשר זה.
3. רשמו שלוש פעולות שאתם עושים בכל יום שמטרתן לשמור על חיכם שלכם; שלוש - שאחרים עושים למענכם, ושלוש - שאתם עושים למען אחרים. לאילו מסוגי הפעולות היה לכם הכי קל למצוא דוגמאות ולאילו פעולות היה הכי קשה למצוא דוגמאות? מדוע?
4. מהן שתי הטענות שרמב"ם אינו מוכן לקבל מפי אדם המסכן את עצמו שלא לצורך, ומדוע לדעתכם? הביאו דוגמא בת זמננו לכל טענה.
5. מדוע לדעתכם קובע רמב"ם עונש על סיכון עצמי מיותר? חוו דעתכם. איזה אמצעי חינוכי או הרטעתי אחר הייתם נוקטים לשם כך? נמקו את תשובתכם.
6. המאירי מזכיר בדבריו נימוק אחר שעשוי להביא אדם המסכן את עצמו. הסבירו את הנימוק ואת ההיגיון שמאחוריו. הביאו דוגמא שממחישה דרך חשיבה כזו. מדוע שולל אותה המאירי?
7. הביאו דוגמאות מוכרות לכם למצבים שבהם בני אדם פועלים לפי העיקרון "אין סומכים על הנס", ולמצבים שבהם מאמצים את הביטוי המקובל היום, "לי זה לא יקרה". חוו דעתכם.

8. בשירו "שמרי נפשך" פונה המשורר נתן אלתרמן לבתו, תרצה. לפניכם שני הבתים הראשונים של השיר:

שיר משמר / נתן אלתרמן

שְׁמָרִי נֶפְשְׁךָ, כְּחֹךְ שְׁמָרִי, שְׁמָרִי נֶפְשְׁךָ,
שְׁמָרִי חַיָּה, בִּינְתֶךָ, שְׁמָרִי חַיָּה,
מְקִיר נֹפֶל, מִגָּג נִדְלָק, מִצֶּל חֶשֶׁךְ,
מֵאָבֶן קָלֵעַ, מִסְּפִינִי, מִצְּפָרְיִים.
שְׁמָרִי נֶפְשְׁךָ מִן הַשּׁוֹרֶף, מִן הַחוֹתֶךָ,
מִן הַסְּמֹךְ כְּמוֹ צֶפֶר וְכֵמוֹ שְׁמִים,
מִן הַדּוּמָם, מִן הַמְּחַכָּה וְהַמּוֹשֵׁךְ
וְהַמְּמִית כְּמִי-בְּאֵר וְאֵש-פִּירִים.
נֶפְשְׁךָ שְׁמָרִי וּבִינְתֶךָ, שְׁעַר רֵאשֶׁךָ,
עוֹרֶךָ שְׁמָרִי, שְׁמָרִי נֶפְשְׁךָ, שְׁמָרִי חַיָּה.

זֶה עָרֵב קִיץ לְכָאוֹרָה, זֶה לְכָאוֹרָה
רַק עָרֵב קִיץ טוֹב, יְדוּעַ וְיָשׁוּן,
שָׁבָא לְחֶסֶד וְלְרַחֲמִים, לֹא לְמוֹרָא
וְלֹא לְרַחֵשׁ חֲשָׁדוֹת וְדָבַר אָשָׁם,
שָׁבָא עִם רֵיחַ תְּבַשְׂיִלִים וְעִם מְנוּרָה
אֲשֶׁר תָּאִיר עַד אִם נָנוּחַ וְנִישָׁן.
עַד אִם נָנוּחַ וְנִישָׁן
רַק עָרֵב קִיץ חֵם וְטוֹב הוּא לְכָאוֹרָה,
רַק עָרֵב קִיץ חֵם שָׁבָא לֹא לְמוֹרָא.

- האזינו לשיר בביצועה של חווה אלברשטיין (או ביצועים אחרים).
- באילו דרכים מבטא השיר את הערך של שמירת החיים? כיצד הוא מתקשר לפסוק שלמדתם?
- קראו במרשתת (למשל באתר הספרייה הלאומית) על הרקע לכתיבת השיר, ועל סיפורה של הבת, תרצה אתר.

"שְׁמָרִי נֶפְשְׁךָ ... " נתן אלתרמן יושב עם בתו תרצה אתר בקפה "כסית", 1960, צילום: אברהם ברזילי. מתוך אוסף דן הדני, הספרייה הלאומית

נתן אלתרמן, 1910-1970

מחשובי המשוררים הישראלים, מחזאי, מתרגם ועיתונאי. נולד בפולין. כשהיה בן 15 עלתה משפחתו לארץ והתיישבה בתל-אביב, שם למד בגימנסיה הרצליה. אחר כך למד חקלאות בצרפת, שם התקרב גם לחוגי הבוהמה והחל לפרסם משיריו. כששב לארץ עבד בעיתונות, והרבה לכתוב שירה שנונה העוסקת באקטואליה, שהגיעה לשיאה במדורו "הטור השביעי" בעיתון "דבר". אלתרמן השתייך לקבוצת המשוררים "יחדיו" שמרדה בממסד הספרותי באותה תקופה, יחד עם שלונסקי, לאה גולדברג ואחרים. ספר שיריו הראשון והמוערך ביותר, "כוכבים בחוץ" (1938), היווה חידוש בשירה העברית, וממנו נודע במיוחד השיר הפותח "עוד חוזר הניגון". בתקופת מלחמת העולם השנייה ביטא בשיריו פסימיות רבה נוכח המצב. השתתף במלחמת העצמאות, אך שוחרר בגלל החשש לחייו כמשורר גדול. לאחר קום המדינה עסקו שיריו בעיקר בנושאים אישיים וחברתיים. אלתרמן חי בצניעות רבה מבחינה חומרית, ונודע בלשונו החדה, בשתיינותו ובמצבי רוחו המתחלפים. בתחילת דרכו היה מזוהה עם בן-גוריון ומפא"י, אך לאחר מלחמת ששת הימים שינה דרכו, ונמנה עם "התנועה לארץ ישראל השלמה". במהלך חייו זכה בפרסים רבים, בהם פרס ישראל לספרות (1968). נפטר בעקבות מחלה קשה שנגרמה עקב שתייתו.

ב. "...וַחַי בָּהֶם" (ויקרא יח, ה) - מצוות פיקוח נפש

לעתים הדאגה לחיים והחובה לשמור עליהם ניצבות מול חובות חשובות אחרות. דוגמא מובהקת מובאת **במסכת יומא**. מסכת זו עוסקת בהלכות הקשורות ליום הכיפורים. המשנה מתארת אדם שנלכד תחת גל (=ערמת) אבנים שנפל עליו ויש סכנה לחייו. המשנה מעלה את השאלה אם מותר לחלל את מצוות יום הכיפורים במטרה להסיר מעליו את גל האבנים ולהציל את חייו וקובעת באופן מפורש:

פירושי מילים

1. מפקחין עליו - פותחים ומסירים מעליו.
2. גל - ערמה של אבנים

מִי שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מַפְלֵת, סָפֵק הוּא שֶׁסָּפֵק אֵינּוּ שָׁם, סָפֵק חַי סָפֵק מֵת, סָפֵק נִכְרִי סָפֵק יִשְׂרָאֵל, מְפַקְחִין עָלָיו¹ אֶת הַגֵּל².
מְצַאוּהוּ חַי, מְפַקְחִין עָלָיו. וְאִם מֵת, יִנְיְחוּהוּ.

(משנה, מסכת יומא ח, משנה ז)

יחידת חילוץ והצלה ארצית באימון בהריסות מבנה בצרפת, 2008.
צילום: Jim Greenhill, CC BY 2.0

כלומר, המשנה מתירה "לפקח" (= לפתוח, להסיר) את גל האבנים לצורך הצלת חיים, אף על פי שזוהי לכאורה מהות האיסור של יום הכיפורים. כך נוצר במסורת ההלכה המושג "**פיקוח נפש**" שעניינו החובה לדאוג לחיי אדם גם במקרים שבהם היא מתנגשת בחובה הלכתית אחרת.

יום הכיפורים מוגדר "שבת שבתון", כלומר מועד שחילולו חמור אף מחילול שבת. מכאן גזרו חכמים את העיקרון כי למען קיום מצוות פיקוח נפש אפשר

לחלל אף את מצוות השבת, ולא רק את מצוות יום הכיפורים. עיקרון זה קיבל מאוחר יותר את הניסוח ההלכתי "**פיקוח נפש דוחה שבת**".

המקור נמצא **במסכת שבת בתלמוד הבבלי**, והוא דן בחובה לדאוג לחייו של תינוק בן יומו:

רבן שמעון בן גמליאל אומר: תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת ...
אמרה תורה חלל עליו שבת אחד, כדי שישמור שבתות הרבה.

(תלמוד בבלי, מסכת שבת קנא, ע"ב)

כדי לשמור על חייו ועל בריאותו של תינוק בן יומו, יצור עדין ורגיש במיוחד, יש לעשות לעתים פעולות שונות המוגדרות מלאכות האסורות על פי ההלכה בשבת. לפי דבריו של רבן שמעון בן גמליאל (רשב"א) מצוות פיקוח נפש קודמת למצוות השבת (או בניסוח ההלכתי המוכר - "פיקוח נפש דוחה שבת"), לכן מותר ואף חובה לחלל את השבת לשם הבטחת חייו ובריאותו השלמה של התינוק, זאת כדי שלא יגיע חלילה למצב של סכנת חיים בשל הרצון להקפיד על מצוות השבת.

עיקרון זה שקבעו החכמים בזמנם מנחה גם את רמב"ם בימי הביניים. בספרו **משנה תורה** בפרק על הלכות שבת הוא מבהיר מצווה זו ומפרט אותה:

א. דְּהוּיָהּ הַיּוֹם שַׁבָּת, אֲצֵל סַבְּנַת נְפֻשׁוֹת, כְּשֶׁאָר כָּל הַמְּצוּוֹת; לְפִיכֵן הוֹלָה שֵׁישׁ בּוֹ סַבְּנָה – עוֹשִׂין לוֹ כָּל צָרְכוֹ בַשַּׁבָּת, עַל פִּי רֹפֵא אֲמוֹן² שֶׁל אוֹתוֹ מְקוּם ...

ב. וּמְחַלְלִין עָלָיו אֶפְלוּ מֵאֵה שַׁבְּתוֹת: כָּל זְמַן שֶׁהוּא צָרִיךְ וַיֵּשׁ בּוֹ סַבְּנָה אוֹ סֶפֶק סַבְּנָה, מְחַלְלִין – מְדַלְּקִין לוֹ אֶת הַנֵּר, וּמְכַבִּין מִלְּפָנָיו אֶת הַנֵּר, וְשׁוֹחֲטִין לוֹ, וְאוֹפִין וּמְבַשְּׁלִין ... כְּלָלוּ שֶׁלְדָבָר: שַׁבָּת לְגַבִּי הוֹלָה שֵׁישׁ בּוֹ סַבְּנָה – הָרִי הִיא כְּחַל, לְכָל הַדְּבָרִים שֶׁהוּא צָרִיךְ לָהֶן.

ג. מְשַׁעֲשֵׂים דְּבָרִים אֵלָיו, אֵין עוֹשִׂין אוֹתָן לֹא עַל יְדֵי גּוֹיִים, וְלֹא עַל יְדֵי קַטְנִים³, וְלֹא עַל יְדֵי עֲבָדִים, וְלֹא עַל יְדֵי נְשִׁים⁴ – כִּדֵּי שֶׁלֹא תִּהְיֶה שַׁבָּת קְלָה בְּעֵינֵיהֶם; אֵלֹא עַל יְדֵי גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל וְחַכְמֵיהֶם ...

וְאִסוּר לְהַתְמַהֵמָה בְּחִלּוֹל שַׁבָּת לְחוֹלָה שֵׁישׁ בּוֹ סַבְּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם" (ויקרא יח, ה) וְלֹא שְׂיִמּוֹת בָּהֶם. הֵיא לְמַדְתָּ, שֶׁאֵין מְשַׁפְּטֵי הַתּוֹרָה נִקְמָה בְּעוֹלָם, אֵלֹא רַחֲמִים וְחֶסֶד וְשְׁלוֹם בְּעוֹלָם ...

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות שבת ב, הלכות א-ג)

פירושי מילים

1. כל צרכיו - כל מה שהוא צריך וזקוק לשם החלמתו.
2. אומן - מומחה
3. אשר אינם חייבים במצוות עד להתבררותם.
4. אשר חייבות בפחות מצוות לפי ההלכה.

"כל המצוות שנתנו לו למשה בסיני ..." עמוד השער של "משנה תורה", כתב יד מ-1296

1. א. מהם הערכים המרכזיים הטמונים במצוות יום הכיפורים? מדוע לדעתכם המשנה במסכת יומא מעניקה עדיפות לערך "פיקוח נפש" על הערכים האחרים?
  - ב. איזו הבחנה עושה המשנה (במשפט האחרון)? הסבירו מדוע? חוו דעתכם.
2. א. במה דומה השבת ליום הכיפורים, ובמה היא שונה ממנו? על פי ההלכה, האם המשמעות של חילול מצוות יום הכיפורים גדולה יותר מזו של חילול מצוות השבת? נמקו. (היעזרו בערכים "שבת" ו"יום הכיפורים" במרשתת).
  - ב. במה שונה הדוגמא של תינוק בן יומו (תלמוד בבלי, מסכת שבת) מהדוגמא של האדם שנלכד במפולת אבנים (משנה, מסכת יומא)? מה משמעותו של שוני זה?
    - א. הסבירו את הנימוק שמביא רבן שמעון בן גמליאל לחילול שבת בשל דאגה לתינוק. מה ההיגיון העומד מאחוריו? האם אתם מסכימים עם ההיגיון זה? נמקו.
3. בתלמוד הבבלי במסכת שבת מוצגת גם השאלה ההלכתית הזאת:

שאלו שאלה בפני רבי תנחום מן העיירה נוי: "מהו (=האם מותר) לכבות נר בוער לפני חולה בשבת?" (... והשיב): "נר קרויה 'נר' ונשמתו של אדם קרויה 'נר'; מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקדוש ברוך הוא". (על פי תלמוד בבלי, שבת ל, עמ' א'-ב)

  - א. הסבירו את השאלה ההלכתית שנשאל ר' תנחום? כיצד קשורה שאלה זו למושג "פיקוח נפש"?
  - ב. מה דומה ומה שונה במקרה החולה ובמקרה של תינוק בן יומו? האם דמיון ושוני אלו מחזקים לדעתכם את הצורך להחיל גם על החולה את מצוות פיקוח נפש המחייב חילול שבת? נמקו את עמדתכם.

ג. הסבירו את משל הנר. איזה נר מכנה ר' תנחום "נר של בשר ודם" ואיזה "נרו של הקדוש ברוך הוא"? מדוע לדעתכם נמשל נר השבת לנפש האדם? מה מנסה ר' תנחום לבטא באמצעות משל זה?

שאלות בנוגע לקטע של רמב"ם:

4. אילו פרטים מוסיף רמב"ם במשנה תורה למצוות פיקוח נפש בשבת? מדוע לדעתכם חשובה ההוספה של פרטים אלו?
5. לביסוס פסיקתו, מביא רמב"ם מדרש הלכה על פסוק מספר ויקרא (המדרש הזה מצוי כבר בתלמוד הבבלי, במסכת יומא, דף פ"ה, ע"ב, בקטע שאינו לפניכם). הפסוק המלא הוא:

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֵי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֵתְּם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם אֲנִי ה'.

(ויקרא יח, 5)

- א. קראו את הפסוק המלא מויקרא י"ח, 5. כתבו מה נאמר בו במילים שלכם.
- ב. איזה חלק לוקח רמב"ם מפסוק זה כדי לבסס את דבריו? אילו מילים הוא מוסיף לחלק זה של הפסוק? איזו אמירה משמעותית אחרת הוא מחלץ מחלק זה של הפסוק ומהמילים הנוספות גם יחד?
- ג. איזה עיקרון כולל נוגע לקיום מצוות התורה אפשר לגזור מאמירה משמעותית זו? כיצד מתקשר עיקרון זה למשפטו האחרון של רמב"ם שעניינו התכלית הכוללת של חוקי התורה?
- ד. האם אתם מסכימים עם קביעתו של רמב"ם בנוגע לחוקי התורה? הסבירו והדגימו את עמדתכם.

3. "לא תַעֲמֹד עַל-דַּם רֵעֶךָ" - חובת הצלת חיים

הדגש על חשיבות חיי האדם מקבלת משמעות מרכזית ביחסים בין בני אדם: על האדם להקיר, לשמור ולטפח לא רק את החיים שלו, אלא מוטלת עליו אף האחריות לשלומם ולחיייהם של בני אדם אחרים. הדיון בנושא זה מעורר שאלות מהותיות רבות, לדוגמא: האם מוטלת עליי חובה לסכן את חיי למען אדם אחר הנמצא בסכנת חיים? האם יש לחייב אנשים לבוא לעזרת הזולת?

חיי מול חיי הזולת: האם לסכן את חיי כדי להציל אדם בצרה?

המציל. בול מגרמניה, 1970

ארז וחבריו יצאו לטייל בפארק הירקון. הם התיישבו על גדת הנחל. בחורה שחתרה בסירה חלפה על פניהם. לפתע, הסירה התהפכה והבחורה נלכדה תחתיה. עברו כמה שניות, והיא לא יצאה. ארז וחבריו ראו את המתרחש יחד עם כשלושים איש שהביטו בנעשה. מקצתם צעקו "משטרה! משטרה!", אחרים הוציאו טלפונים ניידים וצילמו את המתרחש. ארז שחיין טוב, אך הוא חשש להיכנס למי הירקון. הוא זכר שבמכבייה התמוטט שם גשר ואנשים חלו ומתו מבליעת מימי הירקון המזוהמים.

1. כיצד צריך ארז לפעול? האם מחובתו להעמיד את חיו בסכנה כדי להציל אדם אחר?
2. האם לדעתכם ההתלבטות של ארז הייתה שונה אם היה לבדו על החוף?

עובר אורח שהיה לגיבור

אירוע דומה אכן התרחש בחודש מאי בשנת 2009. סירתה של יסמין פינגולד, שייטת תל-אביבית שייצגה את ישראל בתחרויות שיט בין-לאומיות, התהפכה בזמן שהתאמנה בנחל הירקון. היא נחבטה בראשה ואיבדה את הכרתה. רק כעבור כארבע דקות חולצה בידי אבי טויבין, עובר אורח בן 62, שהיה היחיד מבין צופים רבים שנחלץ לעזרתה. לאחר החילוץ סיפר טויבין כי יסמין הייתה קשורה בנעליה אל הסירה (דבר מקובל באימוני חתירה אקדמית).

יסמין פונתה לבית החולים איכילוב במצב קשה, שם אושפזה, מונשמת ומחוסרת הכרה. כשהתעוררה לא זיהתה את הסובבים אותה ולא הצליחה לזכור אירועים שאירעו בטווח זמן קצר. לאחר תקופת שיקום היא חזרה לעסוק בחתירה אקדמית. באוקטובר 2010 זכתה באליפות הארץ לחתירה, ומאז המשיכה לייצג את ישראל ולצבור מדליות.

במעמד טקס חלוקת "אות מופת הנשיא" למתנדב בשנת תשס"ט (2009), העניק נשיא המדינה דאז, **שמעון פרס**, ציון לשבח לאבי טויבין, שהציל את חיי החותרת, על מעשה מופת למען הזולת. כעבור שנים אחדות (בשנת 2016) טויבין אף נבחר להדליק משואה בטקס שנערך בהר הרצל ביום העצמאות ה-68, שנת תשע"ז.

בפגישה מוקדמת ביניהם אמר הנשיא פרס לטויבין: "עשית מעשה אציל וסיכנת את חיך להציל אחר. זה גרם לי להרבה התרגשות, כמו להרבה אנשים בכל הארץ ... נכנסת למים כשכולם עמדו מהצד ושימשת מופת לאחרים ... באמת מדובר במעשה אציל ואמיץ.

אומרים כי המציל נפש אחת בישראל, כאילו הציל עולם ומלואו". לבקשת הנשיא סיפר טויבין על האירוע: "אני תושב הרצליה, גר ליד הים ומחבב אותו. מדי ערב אני מנסה להוריד במשקל ויוצא אחרי העבודה לריצה על גדות הירקון. ראיתי את השייטת חולפת על פניי לכיוון מזרח בסירה תחרותית עם שני משוטים. היא חתרה יפה מאוד ומשכה תשומת לב. אני המשכתי בריצה, וכעשר דקות אחרי זה שמעתי צעקות 'משטרה משטרה'. הפניתי מבט לנחל וזיהיתי את הקיאק הפוך, כ-20-10 מטר מהגדה. ראיתי תזוזות של המשוט וחשבתי שאולי היא עדיין נמצאת שם. כשהפסיקו התזוזות הבנתי שיש בפנים מישהו בצרה. הורדתי חולצה, חלצתי נעליים ורצתי פנימה".

הנשיא התעניין מה עשו יתר עוברי האורח, שאל הנשיא. "הם לא עשו דבר, רק צעקו 'תזעיקו משטרה'", השיב טויבין, והוסיף: "גם לי לקח זמן להבין שיש אנשים שעמדו ולא עשו דבר". "אני לא רואה את המעשה עד כדי [כך] כמו שאחרים רואים את זה ... זה היה מעשה טבעי שכל אבא היה עושה".

"העם לא יודע איזה אנשים נפלאים יש לו", הסביר הנשיא את החלטתו להעניק את האות לטויבין. "אני רוצה שהעם יכבד את עצמו, שיידע שיש אנשים כאלה שמסכנים את חייהם למען אחרים, ושהעם יידע כי יש לו במה התגאות" אמר הנשיא.

(על פי כלי התקשורת)

אבי טויבין ויסמין פינגולד בטקס קבלת אות הוקרה עם שמעון פרס צילום: אמיל סלמן (NRG מעריב). באדיבות יסמין פינגולד.

א. לא תַעֲמֹד עַל-דַּם רֵעֶךָ (ויקרא יט, טז)

ננסה כעת לבחון גישות שונות הקשורות לסוגיה זו במקורות היהודיים. בספר ויקרא י"ט (פרשת "קדושים") מופיעות הנחיות רבות שמטרתן ליצור חברה מוסרית ואכפתית. לפניכם דוגמאות אחדות מן הפרק:

החובה להשאיר חלקים מהיבול לעניים ולחלשים בחברה: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תִּכְלֶה פְּאֵת שְׂדֵךְ לְקַצֵּר וְלִקְטֹף קְצִירְךָ לֹא תִּלְקֹט... לְעַנִּי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אִתָּם (פ' ט)

האיסור לשקר בשבועה: ...לֹא-תִשָּׁבַעוּ בְּשִׁמִּי לְשָׁקֵר (פ' יב)

האיסור לקלל חירשים או לשים מכשול בפני עיוורים: לֹא-תִקְלַל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עֵוֶר, לֹא תִתֵּן מְכֻשָׁל (פ' יד)

החובה לשפוט משפט שוויוני וצודק: לֹא תַעֲשׂוּ עֵוָל בְּמִשְׁפָּט ... בְּצִדֵּק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ (פ' טו)

החובה לשלם לפועלים שכר הוגן בזמן (בלי דחיות): ...לֹא-תָלִין פְּעֻלַּת שְׂכִיר אֶתְךָ עַד-בֹּקֶר... (פ' יז)

הכלל הידוע הגדול: וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ - אֲנִי ה' (פ' יח)

בין ההנחיות הללו, מופיעה גם הנחיה זו :

לא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ - אֲנִי ה' (ויקרא יט, טז)

אנו רואים שההנחיה מנוסחת באמצעות **דימוי** - "עמידה על הדם". כדי להבין פסוק זה, נבחן תחילה עוד כמה ביטויים שבהם מופיע דימוי של דם:

התאימו בין הביטויים בעמודה הימנית לבין הפירושים המתאימים להם בעמודה השמאלית:

"יש לו דם על הידיים"	- התרגז מאוד.
"עלה לו הדם לראש"	- משתמשים בטרגדיה של מישהו אחר לצרכיהם.
"רוקדים על הדם "	- הוא אחראי להרג (רצח) של אנשים חפים מפשע.
" דמך אינו אדום יותר!"	- בן/בת אצולה, חייהם שווים יותר מפשוטי העם.
" דמו בראשו"	- אין לך שום זכויות יתר על פני האחרים.
" דם כחול"	- האדם עצמו אחראי לרע שעלול לבוא עליו. הוא יישא בתוצאות מעשיו

שאלות

- מה משמעותו של דימוי הדם באיסור המקראי "לעמוד" על "דם רעך"?
- מה משמעות ה"עמידה" על הדם? האם זהו מצב פאסיבי או פעולה אקטיבית?
- מיהו "רעך"? האם חברך? בן עמך? כל אדם באשר הוא אדם? נמקו.
- מה הקשר בין ציווי זה לציווי: "ואהבת לרעך כמוך" המופיע בקבוצת הפסוקים באותו פרק (ויקרא י"ט)?
- מה הקשר בין ציווי זה לבין הציוויים האחרים המופיעים בפרק י"ט?

שאלות ?

1. הציווי "לא תעמוד על דם רעך" מנוסח בתור מצוות 'לא תעשה' (כלומר בתור איסור). מדוע לדעתכם?
2. נסו לנסח צווי זה בתור מצוות 'עשה' (כלומר בלשון חיובית). נמקו ציווי זה בשני משפטים.
3. מה לדעתכם יהיה משכנע יותר, ניסוחו של הציווי בגדר מצוות 'לא תעשה' או ניסוחו בגדר מצוות 'עשה'? הסבירו את תשובתכם.

"וְהָיָה כָּל אֲשֶׁר יֵצֵא מִדִּלְתֵי בֵיתְךָ הַחוּצָה דָּמוֹ בְּרֵאשׁוֹ... (יהושע ב, יט) המרגלים נפרדים מרחב לפני כיבוש יריחו. ציור של Elias van Nijmegen, הולנד, מאה 17

פירושי מילים

1. לִסְטִים - שודדים
2. מוֹקְרִים - מלשינים
3. אָנָס - אדם תוקפן ואלים
4. קוֹבֵל - כועס, מתלונן
5. לוקין - נענשים
6. לֵאמֹן - איסורי לא תעשה

ב. 'משנה תורה' לרמב"ם - "כל היכול להציל..."

מה בדיוק כוללת מצוות "לא תעמוד על דם רעך"? אילו פעולות מחויב אדם לנקוט להצלת זולתו? לאילו סוגי סכנה לחיי הזולת מכוון הפסוק? בתלמוד הבבלי הגיעו חכמים למסקנה שחובת ההצלה מחייבת את האדם לפעול בעצמו, ואם פעולתו אינה מספיקה, עליו לטרוח - להשקיע מכספו או לשכור אנשים מקצועיים למען הצלת אדם אחר המצוי בסכנה. [מסכת סנהדרין עג, ע"א].

לפניכם קטע מתוך משנה-תורה לרמב"ם, שהוא מעין סיכום והרחבה לדברי חכמים במסכת סנהדרין שבתלמוד.

יד

[1] כָּל הַיְכוּל לְהַצִּיל, וְלֹא הַצִּיל – עוֹבֵר עַל [הציווי] "לֹא תִעַמַד עַל-דַּם רֵעֶךָ" (ויקרא יט, טז)

[2] וְכֵן הָרֹאֵה אֶת חֲבֵרוֹ מוֹבֵעַ בְּיָם, אוּ לְסִטִּים¹ בְּאִים עָלָיו, אוּ חֵיהָ רָעָה בְּאֵה עָלָיו, וְיְכוּל לְהַצִּילוֹ הוּא בְּעַצְמוֹ, אוּ שְׂיִשְׁכַּר אַחֲרִים לְהַצִּילוֹ, וְלֹא הַצִּיל;

[3] אוּ שְׂשָׁמַע גּוֹיִים אוּ מוֹסְרִים² מְחַשְׁבִּים עָלָיו רָעָה אוּ מוֹמְנִין לוֹ פֶּה, וְלֹא גָלָה אֹזֶן חֲבֵרוֹ וְהוֹדִיעָיו;

[4] אוּ שְׂיִדַּע בְּגוֹי אוּ בְּאֵנָם³ שֶׁהוּא קוֹבֵל⁴ עַל חֲבֵרוֹ, וְיְכוּל לְפָיְסוֹ בְּגָלַל חֲבֵרוֹ וּלְהַסִּיר מֵהּ בְּלִבּוֹ וְלֹא פָיְסוֹ; וְכָל בְּיֹצֵא בְּדָבָרִים אֵלָיו –

[5] הַעוֹשֶׂה אוֹתָם עוֹבֵר עַל "לֹא תִעַמַד עַל-דַּם רֵעֶךָ".

טו ... אַף עַל פִּי שְׂאִין לֹקִין⁵ עַל לְאוֹיִן⁶ אֵלָיו, מִפְּנֵי שְׂאִין בְּהֵן מְעַשֶׂה, חֲמוּרִים הֵם: שֶׁכָּל הַמֵּאֲבָד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל, בְּאֵלּוֹ אֵבֶד כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ, וְכָל הַמְּקִיִּם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל, בְּאֵלּוֹ קִיִּם כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ.

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק א, הלכות יד - טו)

1. תארו במילים שלכם את המטרה הכללית של מצוות "לא תעמוד על דם רעך" כפי שמציג אותה רמב"ם.
2. הסבירו במילים שלכם את **שלושת** המצבים הראשונים שמזכיר רמב"ם והסבירו מה, לדעתו, על האדם לעשות באירועים אלה.

המעשים שעל האדם לעשות	האירוע שהאדם עָד לו	
		רואה
		שומע
		יודע

3. האם לדעת רמב"ם יש מקום לחייב אדם לסכן את חייו כדי להציל אדם אחר? הוכיחו תשובתכם מתוך הטקסט.
4. נחשון עבר במסדרון בית ספר ושמע במקרה שתלמידים מהכיתה המקבילה, שהוא לא כל כך מכיר, מתכוונים לפגוע בחברו מוטי בסוף יום הלימודים.
  - א. האם לדעתכם חובה על נחשון להזהיר את מוטי?
  - ב. מה יגיד על כך רמב"ם?
  - ג. מה הקשר בין המצב המתואר בפסקה זו לבין הציווי "לא תעמוד על דם רעך"?
5. קראו את האירוע שלפניכם:

לאוזניה של סיוון הגיעה שמועה שקבוצה של בנות שהיא מכירה מחוג פוטבול מתכוונות לפגוע במיכל, ילדה מהכיתה שלה שהתחילה עם חבר של אחת מהבנות בחוג. היא לא הייתה בטוחה שהשמועה נכונה והתלבטה אם לברר עם הבנות כדי לוודא זאת, ואם אכן נכונה השמועה - לנסות לשכנען לפתור את הסכסוך עם מיכל בלי אלימות.

- א. נסו לחשוב על אפשרויות פעולה שונות שעומדות בפני סיוון, ועמדו על היתרונות ועל החסרונות של כל פעולה.
  - ב. מה היה רמב"ם ממליץ לסיוון לעשות?
  - ג. במה שונה מצב זה מהמצב המתואר בפסקה 3?
  - ד. מה הקשר בין המצב המתואר בפסקה זו לבין הציווי "לא תעמוד על דם רעך"?
6. נסו למצוא הסבר לסדר הצגת המצבים השונים המתוארים בדברי רמב"ם. האם יש בו דירוג מסוים? הסבירו (רמז מנחה: נסו לדרג את המצבים לפי מידת הקשר לעיקרון "לא תעמוד על דם רעך", וחשבו גם על עבר-הווה-עתיד).
7. א. מהו הנימוק של רמב"ם למצוות "לא תעמוד על דם רעך"?
  - ב. מה הקשר בין נימוק זה לבין תוכנו של הציווי "לא תעמוד על דם רעך"?
8. הדוגמאות שמביא רמב"ם [על בסיס דברי חז"ל] מרחיקות לכת מעבר לניסוח הפשט המקראי של הציווי. מדוע לדעתכם הוא **מרחיב** את כוונת הפסוק עד כדי כך?
9. האזינו לשירו של **אביתר בנאי "שום דבר לא עצוב, הכול כרגיל"**. כיצד הוא מתקשר לנושא לימודנו?

ג. חוק "לא תעמוד על דם רעך"

בשנת תשנ"ח (1998) התקבל בכנסת ישראל חוק - שנקרא על שם הציווי המקראי: "לא תעמוד על דם רעך" ההופך את החובה המוסרית של עזרה לזולת לחוק מחייב. העובר על החוק - עונשו קנס כספי. החוק נחקק בעקבות הצעת חוק פרטית של ח"כ חנן פורת ז"ל. להלן עיקרי החוק:

חוק "לא תעמוד על דם רעך", ה'תשנ"ח 1998

א) חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לא-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו.

ב) המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לעניין חוק זה. בסעיף זה "רשויות" - משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות.

(מתוך אתר הכנסת)

לפניכם דברים שאמר ח"כ **חנן פורת** בעת שהובא החוק לקריאה שנייה ושלישית בכנסת.

לא היינו נזקקים לחוק הזה אילו באמת היינו במצב שבו המוסר הטבעי, שלפיו אדם הרואה אדם אחר שנמצא במצוקה לנגד עיניו, לא היה מהסס, היה טורח ומציל, גם אם הדבר הזה היה עולה לו בהוצאות מרובות של ממון ואפילו בסיכון של גוף. חשבנו בכל זאת, על רקע מקרים מצערים מאוד שהיו בשנים האחרונות ועל רקע רצון לקבוע נורמה שמעגנת את המוסר היהודי, הקובע "לא תעמוד על דם רעך", שאינך יכול לעמוד מנגד בשעה שאתה רואה את חברך נמצא בסכנה, וחברך הוא אדם באשר הוא אדם, יהודי כגוי, כל אדם באשר הוא, גדול, קטן, איש, אישה, עליך להושיט לו יד ולהציל אותו.

דברי הכנסת, 22 ביוני, 1998

"כל המקיים נפש..." סירת ההצלה האדומה יוצאת מהמים.
ציור של האומן Michael Peter Ancher, דנמרק, ראשית המאה ה-20

1. מהם היתרונות והחסרונות בחקיקת חוק המחייב כל אדם לעזור לאדם אחר הנמצא בסכנה?
2. מה יכולות להיות הסיבות לכך שחוק "לא תעמוד על דם רעך" חוקק במדינת ישראל רק 50 שנה לאחר קום המדינה? האם עד אז חשבו שאין צורך לעזור לזולת בעת צרה? היעזרו בתשובתכם בדברי חנן פורת.
3. עיינו בלשון חוק. מהם שלושת התנאים המחייבים אדם להושיט עזרה לאדם אחר?
4. א. האם על פי החוק חובה על אדם לסכן את חייו כדי להציל אדם אחר?
ב. האם רמב"ם היה מסכים לקביעה זו? הוכיחו טענתכם.
5. א. האם על פי החוק גם מי שאינו עוזר בעצמו אך מזעיק עזרה נחשב למי שקיים את החוק?
ב. האם רמב"ם היה מסכים לקביעה זו? הוכיחו טענתכם.
6. חיילי צה"ל מחויבים לעזור לפצועים בשדה הקרב, גם במחיר סיכון חייהם. מדוע, לדעתכם, יש הבדל בין המחויבות של אזרחים ובין המחויבות של חיילים?

העשרה:

הידעתם? חובה לדווח!

לא ראיתי, לא שמעתי, לא אמרתי. שלושת הקופים החכמים, סמל עממי מן המזרח הרחוק. במקור הכוונה שונה, כדברי הפתגם העתיק המיוחס ל**קונפוציוס**: "אל תדבר רע, אל תראה רע, אל תשמע רע." (עיטור עץ מן המאה ה-17, CC BY-SA 2.5, Nikko, Japan MichaelMaggs)

הדין העברי מטיל חובה על כלל הציבור לדווח מיוזמתו אם ידוע שאדם מסכן את זולתו או עלול לסכנו. חובת הדיווח מתבססת קודם כל על חובתם של עדים להעיד בבית משפט על מה שראו או ידעו: אם **"הוא עָד או רָאָה או יָדַע - אִם לֹא יִגִּיד וְנִשְׂא עֹנֹו"** (ויקרא ה, א). אפשר לבסס את חובת הדיווח גם על מצוות נוספות, לדוגמה: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), ובנסיבות של סכנה לחיים אף על מצוות "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז).

לפיכך המשפט העברי מחייב את האדם לדווח על כל התנהגות העלולה להזיק ליחיד או לרבים כגון נהיגה ברשלנות או בלא כשירות רפואית.

במדינת ישראל, כמו במדינות אחרות בעולם, נחקקה בשנת 1989 חובת הדיווח על אלימות כלפי קטינים או חסרי ישע. החוק מחייב כל אדם בוגר (ולא רק אנשי מקצוע) לדווח על עבירות המבוצעות בקטין או בחסר ישע על ידי הורה או מי שהוגדר בחוק כאחראי על הקטין. עבירות אלה כוללות: סיכון חייו או בריאותו של הקטין או חסר הישע, נטישתו או הזנחתו, תקיפה הגורמת לו חבלה של ממש או חבלה חמורה והתעללות בו.

- מה לדעתכם ההבדל בין הלשנה לבין דיווח ראוי?
- כיצד מתקשרים הדברים לעיקרון של "לא תעמוד על דם רעך"?

ד. חוק "השומרוני הטוב"

במדינות אחדות, בעיקר באלה המתבססות על המשפט האנגלי, יש חוק דומה הנקרא "חוק השומרוני הטוב". במרבית המדינות המטרה העיקרית של החוק היא להגן על אנשים שמושיטים עזרה לאנשים אחרים הנמצאים בסכנה מפני תביעות משפטיות. לפי החוק, אם הוגשה עזרה לא נכונה, ועזרה זו אף גרמה לנזק, הכוונה הטובה מגינה על המסייע. יש מדינות [כמו מדינת ישראל] שהרחיבו את פרשנות החוק גם להכרח להגיש עזרה לנפגע. כוונת חוקים מסוג זה לשפר את נכונותם של אנשים לעזור לזולת, ולא לאפשר להם להישאר אדישים לצרת הזולת ולעמוד מנגד.

השומרוני הטוב מושיט עזרה.

תחריט של האומן הצרפתי Simon Francois Ravenet, 1772

"השומרוני הטוב" הוא מושג מן הנצרות המתייחס לאדם שעוזר לאדם אחר בלי לצפות לקבל תמורה. 'משל השומרוני הטוב' הוא אחד המשלים המפורסמים ב'ברית החדשה'.

וְהִנֵּה חָכֵם אֶחָד קָם לְנִפְתּוֹ (את ישו), וַיֹּאמֶר: "מִזְרָה, מָה־
אֶעֱשֶׂה כְּדִי לָרֶשֶׁת חַיִּי עוֹלָם (הבא)?"
וַיֹּאמֶר אֵלָיו (ישו): "מָה פֶּתוּב בְּתוֹרָה? אֵיךְ אֶתָּה קוֹרָא
(מבין)?
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר: "וְאֶתְּחַבֵּת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לֵבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ
וּבְכָל־מְאֹדְךָ וּבְכָל־מְדַעְךָ וְאֶת־יְרֵעְךָ כָּמוֹךָ."
וַיֹּאמֶר אֵלָיו: תְּשׁוּבָתְךָ נְכוֹנָה, עֲשֵׂה־זֹאת וְחַיָּה.
וְהוּא (החכם) חָפֵץ לְהִתְחַבֵּם, וַיֹּאמֶר אֶל־יֵשׁוּעַ: "וּמִי הוּא
יְרֵעִי?"

שומרונים

השומרונים הם עם קדום שנקרא כך כי הם רואים עצמם "שומרי התורה" והמשך ישיר של עשרת השבטים האבודים של בני ישראל. לפי המסופר בתנ"ך (מלכים ב', יז, 24) מדובר בעם שהאשורים הגלו לאזור השומרון במקום עשרת השבטים שהוגלו לאשור, והם קיבלו על עצמם את התורה. כיום חוקרים משערים שמרבית השומרונים הם צאצאים של קבוצת כוהנים שנתרה בממלכת ישראל ונשארו שם שהוגלו לשם על-ידי האשורים. אורח חייהם מתבסס על נוסח מיוחד של התורה, ויש להם גרסה משלהם לחגים המקובלים ביהדות.

הם מונים היום פחות מאלף נפש, וחיים רק בארץ ישראל, בעיקר בהר גריזים (בהרי שומרון, סמוך לשכם) ובעיר חולון.

השפה השומרנית דומה לעברית עתיקה.

שומרונים בתפילה בעליה לרגל להר גריזים, 2006
צילם: Mikel Lejarza

פירושי מילים

1. נקרה למקום - עבר שם במקרה
2. ויהמו מעיו - הזדעזע, ריחם עליו
3. ויכלכלהו - האכיל אותו

פסל השומרני הטוב (ברונזה).
אומן: Han Wezelaar,
הולנד, 1955

הברית החדשה

זהו שמו של החלק השני של כתבי הקודש הנוצריים, המביא את הסיפורים שבבסיס הנצרות, שראתה את עצמה בתור הברית החדשה שכתר האל עם בני האדם. החלק הראשון, הכולל את ספרי התנ"ך, מכונה בנצרות "הברית הישנה" (וכולל בחלק מהנוסחים גם את "הספרים החיצוניים" שלא נכנסו לתנ"ך).

הברית החדשה כוללת חלקים אחדים, ביניהם: ספרי 'הבשורה' (האונג'ליונים) המתארים את חייו ופועלו של ישו; 'מעשי השליחים' - תלמידיו של ישו; ואת איגרותיו של פאולוס (שאול התרסי) - המייסד בפועל של הדת הנוצרית אחרי מותו של ישו - אל הקהילות הנוצריות הראשונות ברחבי האימפריה הרומית.

ויען ישוע ויאמר:

איש אחד ירד מירושלים ונפל בידי שדדים, והם הפשיטתו וגם-פצעוהו, ויעזבו אותו לנפשו, והוא עומד בין-מות לחיים. וילכו להם ... כהן אחד ירד בדרך ההוא, ראה אתו, ויעבר מעליו. וכן גם-איש לוי נקרה למקום,¹ וינש וירא אתו ויעבר מעליו. הנה שמרונני הלך בדרך. ויבא עליו, וירא אתו, ויהמו מעיו.² וינש אליו, ויחבש את-פצעיו ויסוכם בשמן ויין, וירפיהו על-בהמתו ויוליכהו אל-המלון ויכלכלהו.³ ולמחרת בנסעו הוציא שני דיגרים ויתנם לבצל המלון ויאמר: 'כלכל אותו, ואת [ההוצאות] אשר תוסיף עוד להוציא עליו, אני בשוכבי אשלמנו לך'.

– "ועתה, מי מן-השאלשה היה בעיניך רע' לנפל בידי השדדים?" ויאמר: "העשה עמו את ההסד". ויאמר אליו ישוע: "לך ועשה כן גם-אתה".

(על פ: הבשורה על-פי לוקס, פרק י, 25-37)

שאלות

1. מה מלמד אותנו משל "השומרני הטוב" בנוגע לציווי "לא תעמוד על דם רעך"?
2. משל זה מתריע על סכנה בהבנה מוטעית של הציווי המקראי. מהי סכנה זו?
3. האם סכנה זו מציאותית? חוו דעתכם.

בדברי החכם (המכונה בתרגום אחר "בעל התורה") המובאים בשיחה עם ישו לפני משל השומרני הטוב, נכרכות יחד (תוך שינויי נוסח אחדים) שתי מצוות האהבה, המובאות בתורה למעשה בשני מקומות שונים: מצוות אהבת האל - "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, 5) ומצוות אהבת הרע - "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, 18).

"הסעודה האחרונה" של ישו ותלמידיו,
ציורו של ליאונרדו דה-וינצ'י, איטליה, 1498

הלל מלמד את הנכרי:
"מה ששנוא עליך
לא תעשה לחברך".
חלון מעוצב (ויטראדז') לפי
האומן אפרים משה ליליאן,
אולם בני-ברית בהמבורג,
גרמניה

המשל מובא כמעין מענה לשאלה: "מה הכוונה 'לְרַעַךְ'?" כאן חשוב לציין כי על שתי מצוות האהבה הללו נוספת באותו פרק בספר ויקרא גם מצוות אהבת הגר: "וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵר בְּאֶרְצְכֶם, לֹא תוֹנֵה אֹתוֹ. כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם, וְאָהַבְתֶּם לוֹ כְּמוֹךָ, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט, 33-34), משמע - חובת האהבה חלה באותה מידה גם ביחס לאדם ה"אחר", שאולי אינו בגדר רֵעַ.

כמובן, שימו לב שהמשל מובא בפי ישו בנימה ביקורתית כלפי הכהן והלוי, שאמורים היו לשמש מופת להתנהגות מוסרית. המשל מראה כי דווקא השומרוני, הנכרי כביכול, הוא שהתנהג בצורה המוסרית ביותר. הדבר מתיישב עם הביקורת העקרונית של ישו כלפי הממסד הדתי בירושלים בזמנו, שהזניח לדעתו את החובות המוסריות כחלק בלתי נפרד מהמחויבות הדתית.

כך כידוע טענו גם רבים מנביאי ישראל בתנ"ך, וכך גם דרש ר' עקיבא על מצוות "ואהבת לרעך כמוך" שהיא "הכלל הגדול בתורה", וכך גם לימד הלל הזקן את הגר שבא לפניו להתגייר ורצה ללמוד את "כל התורה על רגל אחת". ראו הרחבה בפרק 4.

תאונת "פגע וברח"

מסלול לאופניים
צילום: Tommaso Pecchioli

כך מכונה תאונת דרכים שבה הנהג הפוגע לא נשאר במקום התאונה כדי הגיש עזרה לנפגעים, לבדוק אם גרם נזק לרכוש ולמסור את פרטיו, דבר שהוא מחויב לו על פי חוק. בדרך כלל הנהג הבורח מנסה בכך להשתמט מאחריותו ולהתחמק מענישה או מפיצוי כספי, אך לעתים הדבר נובע ממצב של הלם בעקבות התאונה (ובדרך כלל הוא מסגיר את עצמו מאוחר יותר). במדינות רבות, ובהן ישראל, בריחה זו היא בגדר עבירה פלילית, ועונשה מאסר.

באחרונה רבים בארץ מקרים כאלה שאף פורסמו בתקשורת, ובהם היו מעורבים גם בני נוער הרוכבים על אופניים חשמליים, נוהגים בטרקטורונים או מחליקים על גלגליות במקומות אסורים או בצורה לא זהירה, ופוגעים בהולכי רגל. חשוב לדעת, בהקשר זה, כי אופניים חשמליים שנעשו נפוצות בשנים האחרונות, הן כלי תחבורה לכל דבר, וחלים עליהן כללי החוק, למשל: הגבלת גיל הרוכבים לבני 16 ומעלה בלבד, החובה לנסוע בצד ימין של הכביש והטלת קנסות על מי שעוברים על הוראות החוק.

- האם נתקלתם במקרים כאלו, שבהם היו מעורבים בני נוער, או שמעתם עליהם?
- כיצד לדעתכם ניתן לצמצם תופעה זו?
- מה הקשר בין נושא זה ובין הערכים שנלמדו בפרק זה?

ה. חסידי אומות העולם

נושא הפרק שלפנינו מזמן לנו היכרות עם "חסידי אומות העולם" בתקופת השואה.

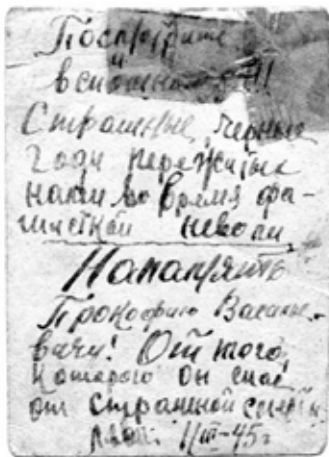
בתקופת השואה התנהגה רוב האוכלוסייה באירופה באדישות ואף בעוינות. אנשים צפו מהצד, כיצד שכניהם מוצאים מבתיהם בכוח, נרצחים במקום או נשלחים משם

לגטאות ולמחנות. חלקם אף שיתפו פעולה עם הרוצחים, ולעתים הם גם הרוויחו מרכוש היהודים. בניגוד אליהם, חסידי אומות בעולם היו מיעוט קטן של אנשים שפעלו בדרך כלל לבדם, באומץ לב נדיה, תוך סיכון עצמם ובני משפחתם. הם ראו ביהודים בני אדם כמותם, וחשו כלפיהם מחויבות מוסרית. חלקם פעלו ממניעים אידיאולוגיים או דתיים, וחלקם היו אנשים פשוטים שגורל היהודים נגע ללבם. העזרה התבטאה בצורות שונות: מתן מזון ותרופות, הסתרה, זיוף תעודות מסמכים, הברחה לאזורים

מסוכנים פחות וסיוע בדרכים נוספות.

המצילים והניצולים כאחד חיו בפחד מתמיד מחשש שיתגלו או שיוסגרו בידי שכניהם, ואכן, אחדים מאותם מצילים נתפסו בידי הנאצים וקיפחו את חייהם. חסידי אומות העולם אמנם היו מיעוט יוצא מן הכלל, אולם עצם קיומם מעיד על חופש בחירה של האדם ועל האפשרות לפעול באופן מוסרי ואצילי גם בתנאים קשים.

לפניכם דוגמא מרגשת לכך.

תצלום של לב גורביץ עם הקדשה למצילו איוונוב, באדיבות מוסד יד ושם

הכתובת "חסידי אומות העולם" על קברו של אוסקר שינדלר בבית הקברות הקתולי בהר ציון בירושלים. את סיפורו מגוללים הספר והסרט "רשימת שינדלר".

חסידי אומות העולם

מקור המושג "חסידי אומות העולם" במסורת היהודית, שם כוונתו לכל אדם שאינו יהודי, אשר מקיים את החובות האנושיות הבסיסיות ביותר לפי היהדות (המכונות "שבע מצוות בני נוח", ובהן: איסורי שפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה, איסור גזל, חובת קיום מערכת משפט וצדק ועוד). הביטוי "חסידי" מבוטא מי שעושה מעשים מיוחדים ויוצאי דופן מבחינה מוסרית.

כיום משמש מושג זה להכרה ולהוקרה של לא-יהודים שסיכנו את חייהם כדי להציל יהודים בתקופת השואה. שמותיהם של חסידי אומות העולם מונצחים בהר הזיכרון **ישם** בירושלים, על קיר כבוד מיוחד ובעץ - סמל להתחדשות החיים - שניטע על שמם בידיהם או בידי בני משפחותיהם **בשדרת חסידי אומות העולם**. הם מקבלים מדליית הוקרה, ואלו החיים בארץ זכאים על פי חוק לסיוע מן המדינה. עד כה הוענק התואר ליותר מ-26,000 אנשים, בני דתות שונות ומלאומים רבים.

"האדם אשר הציל ממוות נורא" - סיפורו של פרוקופייב איוונוב ומשפחתו

פרוקופייב ולידיה איוואנוב היו זוג מורים שגרו עם שתי בנותיהן הבוררות בכפר קטן ברוסיה. עם פלישת הגרמנים לרוסיה בקיץ 1941, גויסה הבת ליובה לצבא האדום ומאוחר יותר נפלה בקרב. האזור נכבש בידי הגרמנים בסוף יולי 1941. בני הזוג עזרו לפרטיזנים הרוסים,

שהחלו לפעול בסביבה. הם סיפקו להם מזון, תחמושת ומידע על הגרמנים. הבת השנייה, ליוסיה, קישרה בין הוריה לפרטיזנים.

שנה לאחר הכיבוש, בסוף יולי 1942, הביאו הפרטיזנים נער יהודי בן 16 בשם לב גורביץ, פצוע ברגלו, אל בית משפחת איוואנוב. לב ואחיו הבכור חיים היו היחידים ממשפחתם שנותרו בחיים. בני הזוג איוואנוב טיפלו בפצעיו והסתירו אותו בביתם. בתחילה החביאו אותו בעליית הגג, אחר כך בסככה ולבסוף בבור שחפרו עבורו מתחת לרצפת הבית. אחיו חיים, נשאר עם הפרטיזנים ביערות ומאוחר יותר נהרג בקרב.

איוואנוב ובני משפחתו, באדיבות מוסד יד ושם

בפברואר 1943, הלשין אלמוני על לידיה איוואנוב ועל בתה ליוסיה. הגרמנים הוציאו להורג את לידיה מיד, וליוסיה עונתה ומתה. על אף שאיבד את אשתו ואת בתו, פרוקופייב איוואנוב המשיך להסתיר את לב ולטפל בו. שניהם היו שרידים יחידים במשפחותיהם. לאחר שחרור הכפר בספטמבר 1943, לב עזב את הכפר אך המשיך להתכתב עם מציליו במשך שנים רבות. בשנת 1991 עלה לישראל

וזמן קצר לאחר מכן פנה ל"יד ושם" בבקשה להכיר במציליו בתור חסידי אומות עולם.

לב שלח לפרוקופייב איוואנוב את תמונתו וכתב את ההקדשה הבאה:

ראה וזכור את השנים הקשות והחשוכות שעברנו יחד, בעת הכיזא הפסיטי.

מקדש לפרוקופייב, מהאזן אשר הציג מקוות נורא.

25, 1 במרץ, 1945

"כל המקיים נפש ..."

מדליון חסידי אומות העולם
באדיבות מוסד יד ושם
והחברה הישראלית
למטבעות ומדליות,
ציצוב: נתן קרפ, 1965

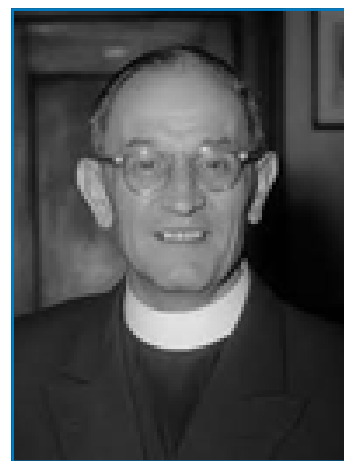
שאלות ?

1. מהם התכונות והערכים הבאים לידי ביטוי בהתנהגותם של בני משפחת איוואנוב ובפעולות שנקטו להצלת הנער היהודי ?
2. כיצד קשור הסיפור על משפחת איוואנוב ולב גורביץ למשל 'השומרונים הטוב'?
3. חפשו באינטרנט סיפור נוסף על חסיד או חסידת אומות עולם. סכמו אותו בלשונכם, והסבירו מדוע בחרתם דווקא בסיפור זה.
4. אחד מחסידי אומות העולם הידועים ביותר הוא אוסקר שינדלר, תעשיין גרמני שהציל למעלה מ-1,200 יהודים בתקופת השואה. אחד הניצולים, יצחק שטרן, אמר: **"בשפה העברית קיימים שלושה ביטויים, שלוש דרגות: אדם, איש, אנוש. דומני שדרושה עוד דרגה: 'שינדלר'.**" הסבירו את כוונתו, וחוו על כך את דעתכם.

באין ערבות הדידית

קראו את השיר שכתב הכומר הפרוטסטנטי הגרמני **מרטין נימלר**. הוא כתב שיר זה בעקבות קורותיו במלחמת העולם השנייה:

"לא הרמתי קולי כי ..."
בְּגֶרְמַנְיָה לְקַחוּ הַנְּאֻצִים תְּחִלָּה אֶת הַקּוֹמוֹנִיסְטִים,
וְאַנִי לֹא הִרְמַתִי אֶת קוֹלִי, כִּי לֹא הָיִיתִי קוֹמוֹנִיסְט;
וְאַז הֵם לְקַחוּ אֶת הַיְהוּדִים,
וְאַנִי לֹא הִרְמַתִי אֶת קוֹלִי, כִּי לֹא הָיִיתִי יְהוּדִי;
וְאַז הֵם לְקַחוּ אֶת חֲבֵרֵי הָאֲגוּדִים הַמְקַצְוֵיִם,
וְאַנִי לֹא הִרְמַתִי אֶת קוֹלִי, כִּי לֹא הָיִיתִי חֲבֵר אֲגוּד מְקַצְוֵי;
וְאַז הֵם לְקַחוּ אֶת הַקְּתוּלִים,
וְאַנִי לֹא הִרְמַתִי אֶת קוֹלִי, כִּי הָיִיתִי פְּרוֹטֶסְטַנְטִי;
וְאַז הֵם לְקַחוּ אוֹתִי,
אָךְ בְּאוֹתָהּ עֵת כָּבַר לֹא נוֹתֵר אֶף אֶחָד שְׂיָרִים אֶת קוֹלוֹ לְמַעְנֵי.

מרטין נימלר (1892-1984)

כומר פרוטסטנטי גרמני שהתנגד לנאציזם. במלחמת העולם הראשונה היה מפקד צוללת, ואף זכה לאות גבורה. לאחר המלחמה למד תיאולוגיה והוסמך לכמורה בשנת 1931. באותה תקופה היה נימלר בעל דעות לאומניות, וכתב שהוא מקווה שהיטלר יביא לתחייה ולהתעוררות לאומית. הספר הפך רב-מכר בגרמניה הנאצית.

אולם, בשנת 1934, חל מהפך בגישתו של נימלר כלפי הנאצים והוא הנהיג מאבק בעד זכויות האדם ונגד המשטר הנאצי. בעקבות זאת נעצר ונכלא בכלא בברלין, הועמד לדין וזוכה, כנראה בגלל לחץ בינלאומי. מיד לאחר המשפט נעצר בידי הגסטפו והועבר למחנה ריכוז, שם שהה עד שחרורו בידי בעלות הברית בשנת 1945, ממש לפני שעמדו להוציאו להורג.

נימלר נודע בזכות שירו "לא הרמתי את קולי", שמוחה על שיתוף הפעולה ועל השתיקה של הרוב הדומם נוכח התחזקות הנאציזם.

שאלות

- א. הסבירו את התופעה המתוארת בשיר של נימלר. האם אתם מכירים תופעה דומה במציאות של ימינו?
- ב. כיצד קשור השיר לנושא הפרק "לא תעמוד על דם רעך"?

יהודים ופולנים צועדים יחד במצעד החיים במחנה המוות אושוויץ-בירקנאו, 2000. צילום: Ryszard Domasik, מוזיאון אושוויץ